

DE ACHTTIENDE-EEUWSE INVLOED VAN DE MEDIA

De functies van Nederlandse en Franse periodieken in de Nederlandse Republiek en Frankrijk in de aanloop naar en tijdens de revoluties in de achttiende eeuw

15 JUNI 2019

BACHELORSCRIPTIE GESCHIEDENIS
P.G.M. Rademaker (S4576861)
Scriptiebegeleider: dr. A. van Veen
Woordenaantal: 10.305

Radboud Universiteit

¹ Zangkundig Weekblad van Gesstelyke Liederen 1:19 (1780).

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1	8
Politiek en de publieke sfeer in de Nederlandse Republiek en Frankrijk in de achttiende eeuw	
1700-1800.....	8
1.1 De Republiek.....	8
1.2 Frankrijk.....	10
Hoofdstuk 2	13
De functies van ‘neutrale’ periodieken in de Republiek en Frankrijk voor en tijdens de revoluties 1750-1790.....	13
2.1 De (Nieuwe) Nederlandsche Jaarboeken (1747-1822)	13
2.2 La Gazette de France (1631-1915)	16
2.3 Conclusie	18
Hoofdstuk 3	20
De functies van ‘radicale’ periodieken in de Republiek en Frankrijk gedurende de revoluties 1781-1794.....	20
3.1 De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787)	20
3.2 Les Révolutions de Paris (1789-1794)	23
3.3 Conclusie	25
Conclusie	27
Bronvermelding	30
Literatuur	30

Inleiding

De oproer rond de ‘gele hesjes’ heeft het afgelopen jaar de bijzonderheid van de Franse protestcultuur opnieuw nadrukkelijk naar voren laten komen. Door de (sociale) media kon deze beweging niet alleen groot worden in Frankrijk, maar ook andere landen zoals Nederland beïnvloeden.² Al sinds de Franse Revolutie in 1789 zijn de media van groot belang geweest in het vormen van een publieke opinie. Mede door de enorme groei van periodieken en de toename van de lezende burger konden de media in deze tijd macht krijgen.³ Zo wordt dankzij de invloed van de media de Franse Revolutie door velen gezien als de eerste grote westerse revolutie.

In de historiografische discussie over de publieke sfeer zijn de media cruciaal omdat ze in de samenleving een belangrijke tussenfunctie bekleden tussen de burger en de staat.⁴ Jürgen Habermas heeft het thema van de openbaarheid en de rol van de media voor het eerst grondig uitgewerkt. Zijn werk vormt daarom de centrale these in dit onderzoek. Hij noemt dat de opkomst van de publieke sfeer noodzakelijk was voor het vormen van een publieke opinie.⁵ Habermas plaatst de opkomst van deze sfeer in de achttiende eeuw wanneer salons, koffiehuisen en periodieken zich in Europa en de Verenigde Staten ontwikkelden.⁶

Gegoede burgers konden volgens Habermas in de achttiende eeuw een autonome sfeer afbakenen en vrij van het feodalisme en de absolute monarchie met elkaar discussiëren.⁷ Ze ontwikkelden zich op deze manier als een aparte categorie in de samenleving.⁸ De kernthese van Habermas luidt dat de kwaliteit van het debat in de achttiende- en negentiende-eeuwse publieke sfeer voortkwam uit de autonomie van de gegoede participanten als private individuen, die los van hun privébezit via een rationele discussie tot een consensus probeerden te komen.⁹ De kwaliteit van het debat zou in latere eeuwen met de opkomst van de massamedia in verval treden. Daarnaast zou het toetreden van minder gegoede mensen tot de publieke sfeer met een gebrek aan autonomie en rede dit verval van de publieke sfeer versterken. Zo verweefden private kwesties zich met publieke kwesties en dit zag Habermas als negatief.¹⁰

² RTL Nieuws, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4596161/een-gewonde-bij-demonstratie-gele-hesjes-maastricht> (geraadpleegd op 15 maart 2019).

³ E. Plenel, ‘La presse, miroir d’une société’, *Cités* 55 (2013) 168-173.

⁴ F. van Vree, *De politiek van de openbaarheid: journalistiek en publieke sfeer* (Groningen, 2000) 9.

⁵ J. Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere* (Frankfurt am Main, 1995) 27.

⁶ *Ibidem*, 14-18.

⁷ *Ibidem*, 29.

⁸ M. Janse, ‘Towards a History of Civil Society’, *De Moderne Tijd* 32:2 (2005) 104-121, aldaar 115.

⁹ Habermas, *The Structural Transformation*, 54.

¹⁰ *Ibidem*.

Sinds de Engelse vertaling van *Der Strukturwandel der Öffentlichkeit* van Habermas in 1989 hebben historici op verschillende manieren Habermas' opvatting over de kwaliteit van het debat in de achttiende- en negentiende-eeuwse publieke sfeer betwist. Discussies over de publieke ruimte betreffen onder andere de veronderstelde historische transformatie van de publieke sfeer en de continuïteit daarvan, maar vooral de gestelde grenzen tussen de private en publieke sfeer en de toegang tot laatstgenoemde sfeer.¹¹

Het concept van de publieke sfeer wordt volgens velen te veel beperkt tot een sfeer van bevoorrechte mannen. Kritische historici waaronder Geoff Eley en Mary Ryan noemen dat Habermas' theorie van de publieke sfeer te veel uitgaat van een 'blank en bevoordeeld' publiek.¹² De publieke sfeer van Habermas wordt om deze reden bestempeld als een 'bourgeois sfeer' die een uitsluiting met zich meebracht.¹³

De publieke sfeer van de achttiende eeuw werd volgens critici niet alleen gevormd door de elite. Naast de dominante publieke sfeer bestonden er volgens de Amerikaanse filosofe Nancy Fraser in de achttiende en negentiende eeuw veel andere tegenstrijdige sferen, ofwel 'counter publics', die zich als een netwerk van communicatie ontwikkelden.¹⁴ In dit netwerk konden meerdere publieke sferen naast elkaar bestaan.¹⁵ De historicus Robert Darnton, gespecialiseerd in de Franse Verlichting, sluit zich aan bij deze stelling door aan te geven dat er naast grote media ook succesvolle kleine schrijvers uit de onderste lagen van de samenleving in konden spelen op de vorming van de publieke sfeer.¹⁶

Brits historicus Charles Tilly stelt verder dat politieke geschillen de publieke sfeer juist democratischer maakten en dat deze daarom geen verval onderging.¹⁷ Hoe meer mensen met conflicterende belangen toetraden, des te beter dit was voor de democratisering van de publieke sfeer. Zo wordt duidelijk dat de publieke sfeer veel breder was dan Habermas veronderstelde.

Ondanks de kritiek vormt het werk van Habermas voor James van Horn Melton een goede basis om de grootte van de publieke sfeer in het achttiende-eeuwse Europa te duiden.¹⁸ Periodieken en andere media konden als onderdeel van de publieke sfeer deze grootte bepalen. Melton schreef een belangrijk overzichtswerk over de opkomst van het publiek tijdens de Verlichting. Zo probeert hij op basis van Habermas' werk te verklaren onder welke condities in de achttiende eeuw een rationele, kritische en

¹¹ B. Nathans, 'Habermas's 'Public Sphere' in the Era of the French Revolution' in: *French Historical Studies* 16:3 (1990) 634-644, aldaar 636.

¹² H. Mah, 'Phantasies of the Public Sphere: Rethinking the Habermas of Historians', *The Journal of Modern History* 72:1 (2000) 158.

¹³ R.J. Bernstein, 'The Normative Core of the Public Sphere', *Political Theory* 40:6 (2012) 767-778, aldaar 768.

¹⁴ N. Fraser 'Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy' in: Craig Calhoun (ed.), *Habermas and the Public Sphere* (Duke, 1990)109-142.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ R. Darnton, D. Roche., *Revolution in Print: the press in France, 1775-1800* (Berkeley, 1989) 55-67.

¹⁷ C. Tilly, *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834* (Cambridge, MA, 1995).

¹⁸ J. Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (Cambridge, MA, 2001) 9-11.

werkelijk open discussie mogelijk kon zijn.¹⁹ Hierbij concludeert hij dat de publieke sfeer een ambigu concept blijft.

De historicus Jeremy Popkin zou volgens historicus Benjamin Nathans eveneens teveel van de denkbelden van Habermas uitgaan. Hij twijfelt daarom aan zijn werkwijze.²⁰ Popkin kan gezien worden als een vooraanstaand historicus op het gebied van de geschiedschrijving over de publieke opinie, met name over de media in de vooravond van de Franse Revolutie. Periodieken waren volgens hem vanwege hun continuïteit in de achttiende eeuw als enige medium voldoende om een publieke sfeer te vormen.²¹ Daarom vormt Popkin een belangrijk uitgangspunt voor dit onderzoek.

Popkin maakt een vergelijking tussen verschillende politieke achtergronden van Nederland en Frankrijk en geeft aandacht aan de wederzijdse beïnvloeding, maar Annie Jourdan wijst deze af. De historica geeft kritiek omdat de Franse Revolutie volgens haar in voorgaande historiografie te veel als een uitzondering wordt gezien. Hierbij wijst ze op het belang van revoluties van kleinere landen zoals Nederland die een stimulerende functie vervulden voor andere westerse landen.²²

Ook de Amerikaans historicus Robert Palmer wijst op het belang van de achttiende-eeuwse revolutie in de Nederlandse Republiek. Nergens anders was volgens Palmer de periodieke pers beter gevestigd dan in Nederland.²³ Palmer besteedde echter wat betreft de media slechts aandacht aan belangrijke pamfletten en niet aan periodieken.²⁴

In de historiografie bestaat dus discussie over wie in de achttiende eeuw de publieke sfeer vormden, en hoe consensus- of conflictgericht participanten in de publieke sfeer waren. Veel internationaal onderzoek naar de publieke sfeer – en de rol van periodieken als onderdeel hiervan – richt zich op landen zoals Frankrijk, Engeland, Zweden, Portugal en Spanje.²⁵ Daarnaast wordt door historici wel op het belang van de achttiende-eeuwse revolutie in Nederland gewezen, maar heeft nog geen grensoverschrijdend onderzoek tussen periodieken van verschillende landen plaatsgevonden. Daarom kan een transnationaal onderzoek naar periodieken tussen de publieke sferen van Nederland en Frankrijk nieuwe inzichten opleveren.

De Nederlandse patriotten drukten in de jaren 1780 eveneens veel periodieken en pamfletten dankzij de persvrijheid en de verdeeldheid van het politieke landschap in de Republiek.²⁶ De belangrijkste recente

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Nathans, 'Habermas's public sphere', 636.

²¹ J.D. Popkin, *Revolutionary News: the Press in France, 1789-1799* (Duke, 1990) 20.

²² A. Jourdan, 'The Netherlands in the constellation of the eighteenth-century Western revolutions', *European Review of History* 21:2 (2011) 199-224, aldaar 211.

²³ R.R. Palmer, *The age of the democratic revolution: a political history of Europe and America 1760-1800* (Princeton, 1959) 325.

²⁴ Ibidem, 324-340.

²⁵ J.D. Popkin, 'Dutch Patriots, French Journalists, and Declarations of Rights: The Leidse Ontwerp of 1785 and its Diffusion in France', *The Historical Journal* 38:3 (2009) 553-565, aldaar 554.

²⁶ P.W. van Wissing, *Stooschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen, 2008) 16.

werken die de rol van de media in de Republiek bestuderen zijn die van Niek van Sas, Pieter van Wissing en het meest recent Donald Haks. Van Sas dicht waarde toe aan de gedrukte pers in de ondermijning van het Nederlandse Ancien Régime en geeft bijzondere aandacht aan patriottische periodieken.²⁷ Van Wissing geeft aandacht aan grote auteurs en periodieken, waaronder de *Post van den Neder-Rhijn* en de *Politieke Kruyer*, en gaat hier dieper op in.²⁸ Een nieuwe blik wordt op dit onderzoek geworpen door Haks die de als meer ‘objectief’ en ‘onpartijdig’ te boek staande (*Nieuwe*) *Nederlandsche Jaarboeken* uitlicht.²⁹

Vanuit het debat over de publieke sfeer in de achttiende eeuw kan dit onderzoek een aantal zaken verduidelijken. Wat waren de overeenkomsten en verschillen tussen de rol van periodieken in de publieke sferen in de verschillende landen? Welke lagen van de samenleving participeerden in die publieke sferen, en wat was hun houding daarin? Waren schrijvers en lezers van de periodieken gericht op een vrije uitwisseling van informatie en meningen, of vertolkten ze ook politieke standpunten, en zochten ze conflict? Hoe droegen de functies van de periodieken daaraan bij, en hoe zijn deze te verklaren?

Vanwege de belangrijke rol van de media in Europa wordt in dit onderzoek een nieuw licht geworpen op de rol van periodieken in deze cruciale periode voor de ontwikkeling van de publieke sfeer. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag: wat waren de verschillen en overeenkomsten tussen de functies van periodieken in de publieke sferen in Nederland en Frankrijk voor en tijdens de achttiende-eeuwse revoluties, en hoe vallen deze te verklaren?

Er bestaat een goede hoeveelheid aan historiografie die de rol van verschillende periodieken bestudeert in Frankrijk en de Nederlandse Republiek. Deze historiografie is echter nooit in een vergelijkend kader bijeengebracht. Daarom zal dit onderzoek een nieuwe bijdrage leveren door een transnationale analyse uit te voeren naar de functies van periodieken in de achttiende eeuw op basis van bestaande historiografie. De functies die kunnen blijken zijn het voorzien van informatie, het faciliteren van een debat, het uitdragen van een standpunt, het mobiliseren en het organiseren van een volk. Deze functies kunnen een beeld geven van de beoogde doelen en zo de vorm van de publieke sferen in verschillende landen laten blijken.

Vanwege de beperkte ruimte van dit onderzoek, heeft een voorselectie plaatsgevonden in de keuze voor de te bestuderen periodieken. Zo vormt dit onderzoek een eerste aanzet tot een omvangrijker overkoepelend onderzoek. Om deze reden zullen de gekozen periodieken niet representatief zijn voor de gehele populatie in de achttiende eeuw, maar kan wel een meer divers beeld worden geschetst. Er worden belangrijke types periodieken geanalyseerd in de bestudeerde periode. Er is gekozen om voor

²⁷ N.C.F. van Sas, *De Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Utrecht, 2004) 147.

²⁸ Van Wissing, *Stooschriften*, 16.

²⁹ D. Haks, *Journalistiek in crisistijd: De (nieuwe) Nederlandsche Jaarboeken 1747-1822* (Hilversum, 2017) 7.

beide landen – op het eerste gezicht – zowel ‘neutrale’ als meer politiek gekleurde periodieken te bestuderen. De verwachting is dat neutrale periodieken meer zullen inzetten op een informatieve functie, en dat politiek gekleurde periodieken meer zullen neigen naar het mobiliseren van hun lezers.

In het eerste hoofdstuk zal de volgende deelvraag worden besproken: hoe zagen de publieke sfeer en politieke cultuur er in Nederland en Frankrijk in de achttiende eeuw uit? De opkomst van de publieke sfeer wordt verklaard door middel van overzichtswerken van Melton, Blom en Popkin over politieke cultuur in Nederland en Frankrijk in de achttiende eeuw tot het begin van de revoluties. Daarnaast kunnen artikelen over de publieke sfeer inzicht bieden in de overeenkomsten en verschillen in de ontwikkeling van periodieken als onderdeel van de publieke sfeer naast salons, koffiehuisen en genootschappen.

In het tweede hoofdstuk worden ‘neutrale’ periodieken bestudeerd die streefden om neutraal nieuws te verspreiden en zo beide de functie van informatievoorziening hoog hadden staan. De werken van Haks en Popkin verlenen zich hier goed voor. Een gepaste deelvraag is: welke functies oefenden ‘neutrale’ periodieken in Nederland en Frankrijk uit in de periode voorafgaand aan het uitbreken van revoluties in deze landen? Deze periodieken kwamen voor de ‘revolutietijd’ op en liepen nog door tot ver na de revoluties. Zo valt ondanks de contextuele verschillen, voor beide periodieken te achterhalen hoe houdbaar hun neutrale aanpak was tijdens de veranderingen van de jaren 1780 en welk effect dit had op hun functies.

Ten eerste zullen in dit hoofdstuk *De (Nieuwe) Nederlandsche Jaarboeken*, waar maandelijks tussen 1746 en 1850 een editie van uitkwam, worden geanalyseerd. Deze publiceerden een overzicht van politiek en maatschappij, en gaven naast het nieuws over het hele land commentaar. De toon was kritisch waar het wetenschap en samenleving betrof, maar waren daarnaast volgens Haks voorstander van een objectiverende journalistiek waarin ze het onderscheid tussen feit en mening benadrukten.³⁰

Er is gekozen om de *Gazette de France* als Franse tegenhanger te bestuderen. Niet alleen liep deze krant al ver voor de revolutionaire periode, namelijk vanaf 1631, maar ook streefde de *Gazette* formeel onpartijdigheid na. Als officiële krant van het Ancien Régime was het haar verboden om het overheidsbeleid te bediscussiëren.³¹ Op deze manier poogde deze krant op een andere wijze, net zoals de *Jaarboeken*, objectief te zijn. Vanzelfsprekend was de *Gazette* als officiële staatskrant een ander type periodiek dan de *Jaarboeken*, en dat wordt in aanmerking genomen.

In het derde hoofdstuk worden meer politiek gekleurde periodieken bestudeerd. De deelvraag die wordt behandeld is welke functies radicalere periodieken in Nederland en Frankrijk uitoefenden tijdens de

³⁰ De Volkskrant, <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/donald-haks-laait-zien-dat-er-in-de-17de-eeuw-mediahypes-bestonden~bb8d3bba/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (geraadpleegd op 29-03-2019).

³¹ Popkin, *Revolutionary News*, 21-26.

revoluties in deze landen? Deze periodieken waren opgericht om zich te verzetten tegen het bestaande régime. Daardoor zullen het hoofddoel en de functies, ondanks het verschil in oprichtingsdatum, ongeveer gelijk zijn; tegenwicht bieden, radicale ideeën verspreiden, mobiliseren en organiseren. Er wordt in de werken van onder andere Van Sas, Van Wissing en Popkin onderzocht in hoeverre de functies van radicale periodieken verschillen en overeenkomen met hun ‘neutrale’ voorgangers, en of de radicale periodieken onderling verschilden.

Volgens Van Sas was de radicale politieke pers in Nederland geboren met de oprichting van de *Post van den Neder-Rhijn*.³² Het patriottische verzet werd vanaf 1781 verzet publiekelijk en de *Post* drukte deze idealen. *De Politieke Kruyer* was een ander belangrijk patriottisch blad, maar omdat de *Kruyer* het voorbeeld van de *Post* volgde, wordt alleen gekeken naar de *Post* als pionier van patriottische periodieken.³³

Daarnaast was volgens Popkin *Révolutions de Paris* een van de eerste en meest gelezen kranten die belangrijk was in het vormen van het revolutionaire bewustzijn in Frankrijk.³⁴ Met een oprichtingsdatum van 12 juli 1789, vlak voor de bestorming van de Bastille, en het oproepen van lezers op elke eerste pagina om een nieuw mens te worden die hun eigen lot bepaalde, vormt deze krant een juiste Franse pendant in de vergelijking naar revolutionaire periodieken.³⁵ Hierdoor poogt het onderzoek op basis van functies van periodieken een licht te werpen op de vorming van de publieke sfeer in de achttiende eeuw.

³² F. Grijsenhout, W.W. Mijnhardt en N.C.F. van Sas, *Voor vaderland en vrijheid. De revolutie van de patriotten* (Amsterdam, 1987) 212.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Popkin, *Revolutionary News*, 25.

³⁵ *Ibidem*.

Hoofdstuk 1

Politiek en de publieke sfeer in de Nederlandse Republiek en Frankrijk in de achttiende eeuw 1700-1800

De Republiek en Frankrijk waren concurrerende staten in de achttiende eeuw. Waar de macht van Frankrijk begon toe te nemen, nam de macht van de Republiek uit de Gouden Eeuw af. Hoewel de Republiek en Frankrijk op het gebied van politiek en economie concurrenten waren, namen de Nederlanders op cultureel gebied een voorbeeld aan de Franse Verlichting. Verschillende politieke structuren leidden tot een andere invulling van de publieke sfeer. In dit hoofdstuk wordt op basis van een top-down analyse duidelijk hoe deze structuren opgebouwd waren en hoe dit doorwerkte in de publieke sfeer. Zo zal verklaard worden in welk licht periodieken in de Republiek en Frankrijk opkwamen in de aanloop naar de revoluties.

1.1 De Republiek

Na een welvarende Gouden Eeuw kreeg de Republiek in de achttiende eeuw met meer onrust te maken. De nieuwe grootmachten Engeland en Frankrijk waren hiervan de oorzaak. In de Spaanse Successieoorlog, waar de Republiek tussen 1701 en 1713 tegen Frankrijk streed om de Spaanse troon, had Frankrijk de winnende hand en bracht de Republiek veel financiële schade toe.³⁶ Niet langer was de Republiek een van de machtigste staten van Europa.

Lokale regenten konden in de Republiek regeren door de versnippering van de politieke macht. De lagere burgerij kon dit accepteren, zolang deze bij tijden geraadpleegd zou worden bij belangrijke beslissingen. Dit deden regenten vaak niet, waardoor veel conflicten tussen de burgerij en de regenten het gevolg waren. Toen de Republiek de Zuidelijke Nederlanden af moest staan, gaf het volk de regenten de schuld. De regenten probeerden hun macht te versterken en de onrust onder het volk te beheersen door in 1747-1748 Willem IV als stadhouder te benoemen.³⁷

Volgens Haks was de politiek in de Nederlandse Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw al vroeg publiek.³⁸ Discussies tussen de burgers en regenten vonden mede dankzij de betrekkelijk grote persvrijheid een weg in de publiciteit. Incidentele mediadiscussies tussen burgers en regenten vormden

³⁶ J. Roegijs, N.C.F. van Sas, 'Revolutie in Noord en Zuid' in: J.C.H. Blom, F. Lamberts eds., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Rijswijk, 2014) 271.

³⁷ *Ibidem*, 272-274.

³⁸ Haks, *Journalistiek in crisistijd*, 7-8.

in de jaren 1740 de publieke opinie en werkten zo door in politieke discussies.³⁹ Pas in de jaren 1780 namen deze discussies een structurele vorm aan.

De conflicten tussen regenten en burgers liepen in de jaren 1780 echter weer hoger op. De oorzaken hiervoor waren de Vierde Engelse Zeeoorlog en de Nederlandse Verlichting. In 1780 verklaarde Engeland de Republiek onverwacht de oorlog. Dit liep voor de Republiek dramatisch af.⁴⁰ De economie kreeg nog eens een enorme klap. De gevolgen van de oorlog waren volgens Roegiers en Van Sas even ingrijpend als onvoorspelbaar. Burgers (met name uit de middenklasse) werden nu kritisch op zowel de regenten als op de stadhouder. Deze nieuwe ontwikkeling en de oorlog brachten een lang proces van politisering op gang.⁴¹

De Nederlandse Verlichting had daarnaast tot een verandering in het gedachtegoed van veel burgers geleid. De Verlichting was aanvankelijk populair bij rijke kooplui en geschoolde regenten om zich af te kunnen zetten tegen het volk van een lagere stand. Ze deden dit door de Franse levensstijl over te nemen en zich daardoor anders te profileren binnen de publieke sfeer. De regering ondersteunde eveneens deze denkbeelden om de uitbreiding van het stadhouderschap te legitimeren.⁴²

De Nederlandse Verlichting kenmerkte zich in de tweede helft van de achttiende eeuw door waarden zoals deugd, kennis en geluk over te nemen en te transformeren naar een ideaal van een maakbare samenleving. De burger moest verbeterd, gemobiliseerd en in dienst worden gesteld van het herstel van het vaderland. Dit uitte zich in ondernemingen zoals de Maatschappij tot 't Nut van 't Algemeen uit 1784 om het welzijn van het individu te bevorderen.⁴³ Koffiehuizen en salons kenden in de Republiek minder populariteit dan elders. De alternatieven in de Republiek waren genootschappen, die werden opgericht om over verandering te discussiëren en deze ook teweeg te brengen.⁴⁴ Het doel was om een effectieve overeenstemming rond een mening naar buiten te brengen. De verspreiding van ideeën zou het meest effectief naar buiten gebracht konden worden via de gedrukte pers.⁴⁵

Het landelijk bestuur, bestaande uit vertegenwoordigers van de gewesten in de Staten-Generaal, controleerde de pers echter met algemeen geformuleerde bepalingen. Dit werd een repressief systeem dat over zou mogen gaan tot vervolging na het overtreden van regels. Volgens Haks was dit systeem niet zo waterdicht.⁴⁶ Het kwam regenten bovendien vaak goed uit om bepaalde informatie naar buiten te brengen. De autoriteiten waren vooral angstig voor 'goedkoop' en 'politiek' drukwerk dat ze

³⁹ Ibidem, 8.

⁴⁰ Roegiers, Van Sas, 'Revolutie in Noord en Zuid', 271.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ J. Kloek, W. Mijnhardt, *1800. Blauwdrukken voor een samenleving* (Den Haag, 2001) 67-69.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Haks, *Journalistiek in crisistijd*, 13.

⁴⁶ Ibidem, 10.

‘opruierend’ vonden.⁴⁷ Hoewel niet zo streng als in Frankrijk, beïnvloedde ook het Nederlandse bestuur dankzij haar dominante positie de vorm, stijl en inhoud van het politieke drukwerk.⁴⁸ De (*Nieuwe*) *Nederlandsche Jaarboeken* drukten in 1747 de eerste editie en wisten op een slimme manier de behoeften van de bevolking en overheid te vervullen.⁴⁹ Deze opkomst van de *Jaarboeken* zal later helder worden, als gekeken wordt naar de doelen en functies.

De combinatie van een economische onrust en de verlichte vaderlandscultus zoals Van Sas beschreef, sloeg in de laatste helft van de achttiende eeuw om in een agressief nationalisme.⁵⁰ De patriotten, die aanvankelijk uit vooral de hogere klassen van de samenleving kwamen, gaven stadhouder Willem V de schuld van de economische achteruitgang en verwierpen zijn regime.⁵¹ Het patriottisme maakte handig gebruik van de media uit de Verlichting. Er ontstond voor de eerste keer een politieke opiniepers met een radicalere inhoud, waar de *Post van den Neder-Rhijn* de eerste van was.⁵² De patriottische invulling hiervan zal in de volgende hoofdstukken besproken worden.

1.2 Frankrijk

In tegenstelling tot de Republiek, was de macht in Frankrijk gecentraliseerd. Doordat de absolute vorst de enige politieke actor was kon er geen legitieme politiek buiten hem plaatsvinden. Al sinds de zeventiende eeuw hield het goddelijk recht van het Franse absolutisme stand.⁵³ Volgens historicus Keith Baker konden er geen nuttige politieke discussies plaatsvinden, omdat er geen publiek los van de koning bestond.⁵⁴ Hij bepaalde de politieke structuur van de staat.

De publieke sfeer was volgens Melton erg beperkt.⁵⁵ Een publieke sfeer was lastig te vormen door een gebrek aan institutionele organen, die los van de vorst de sfeer konden representeren. De publieke sfeer uitte zich in het begin van de achttiende eeuw zo in de vorm van pamfletten, roddels in het café en discussies op straat die de facties van het hof ontketenden.⁵⁶

Habermas beweert dat de opkomst van de publieke sfeer in Frankrijk kon ontstaan door de denkbeelden uit de Verlichting. Melton noemt echter dat de impact van de religieuze geschillen tegen het katholicisme

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Roegiers, Van Sas, ‘Revolutie in Noord en Zuid’, 272-274.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ J. Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (Cambridge, MA, 2001) 43.

⁵⁴ K.M. Baker, *Inventing the French Revolution* (Cambridge, 1990) 204-212.

⁵⁵ Ibidem, 46.

⁵⁶ Melton, *The Rise of the Public*, 62-63.

van de absolute vorst zorgden voor de eerste uitbreiding van de publieke sfeer.⁵⁷ Deze religieuze beweging, bekend als het Jansenisme, ontwikkelde zich in de achttiende eeuw tot een beweging met seculiere en anti-absolutistische noties die gebruik maakte van pamfletten en mémoires.⁵⁸ De Jansenisten hebben zo het onvermogen van de kroon bewezen om het publieke debat te beheersen.

Anderen merkten dit onvermogen op. De impopulariteit van het financiële beleid van de koning en de tegenslagen van de Zevenjarige Oorlog versterkten deze kritiek nog meer. Franse verlichtingsdenkers, bekend als ‘philosophes’, begonnen zich in de jaren 1760 kritisch op te stellen. Ze kwamen samen in salons waar ze hun denkbeelden uitwerkten.⁵⁹ De Parijse salons waren de centra van de Verlichting, maar ook van de Franse publieke sfeer. Op basis van de principes van gelijkheid en vriendschap voerden de denkers onder leiding van een gastvrouw een discussie.⁶⁰ Communicatie leidde namelijk tot kennis en droeg bij aan het vooruitgangsideaal. Deelnemers waren vrij om te spreken en klassenverschillen (tussen adel en de hogere burgerij) deden er binnen de salons minder toe dan daarbuiten.

Waar in de Republiek verlichte denkbeelden transformeerden naar een vaderlands activisme, hadden Parijse salons aanvankelijk minder de ambitie om een hervorming te realiseren. Ze wilden enkel discussiëren over dagelijkse vraagstukken. Debat, discussie en een publiek oordeel op basis van kritische teksten stonden centraal.⁶¹ Zo waren de denkbeelden gelijk, maar bestond er in de Republiek een grotere kans om hervormingen door te voeren vanwege de politieke versnippering.

De salons waren echter bestemd voor de hogere klassen in de Franse samenleving. Het normale volk ging in de achttiende eeuw naar cafés en taveernes. In hun publieke sfeer stond het debat minder centraal, maar trof het volk elkaar om werk te vinden of om alcohol te nuttigen.⁶² Door de uitbreiding van cafés en de opkomst van andere publieke ruimtes waaronder het museum, begon de salon in de jaren 1780 haar belang te verliezen als centrum van debat en discussie.⁶³ Omdat veelal brieven, essays en gedichten rondgingen, waren salons nauw verbonden met de geschreven publieke sfeer in de achttiende eeuw.⁶⁴ De pers begon daarom in de achttiende eeuw steeds meer te groeien.

Deze was in Frankrijk volgens Popkin verdeeld in een binnenlandse en een ‘extraterritoriale’ pers die in het buitenland gedrukt werd. De monarchie financierde en controleerde de binnenlandse pers, waaronder de *Gazette de France*, door middel van een sterke censuur.⁶⁵ Zo werkte de *Gazette* naar de wens van het

⁵⁷ Ibidem, 49.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, 54.

⁶⁰ Ibidem, 207-208.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, 208.

⁶⁴ Ibidem, 54.

⁶⁵ D.A. Bell, ‘The ‘Public Sphere’, the State, and the World of Law in Eighteenth-Century France’, *French Historical Studies* 17:4 (1992) 912-934, aldaar 917.

absolutisme en vermeed politieke onderwerpen die ontevredenheid zouden oproepen.⁶⁶ Deze censuur, die in Frankrijk in de achttiende eeuw een belangrijke greep had op de publieke sfeer, zal in het licht van de opkomst van de *Gazette* in het volgende hoofdstuk worden besproken.

De kritiek op de financiële situatie in Frankrijk die het bijeenroepen van de Staten-Generaal in 1789 tot gevolg had, leidde tot een nationaal politiek debat op een schaal die in Frankrijk nog onbekend was.⁶⁷ Dit uitte zich in de pers en veroorzaakte een enorme explosie van pamfletten. De pamfletten bleken echter niet genoeg om de behoeften te voorzien van de Franse politiek actieve burger, waardoor er steeds meer radicale periodieken opkwamen. De functies hiervan zullen in de volgende hoofdstukken worden besproken.

⁶⁶ Melton, *The Rise of the Public*, 67.

⁶⁷ Ibidem.

Hoofdstuk 2

De functies van 'neutrale' periodieken in de Republiek en Frankrijk voor en tijdens de revoluties 1750-1790

Communicatie is essentieel in het concept van de publieke sfeer van Habermas. Wederzijds begrip was mogelijk door communicatie, en dit begrip kon in de achttiende eeuw op grote schaal bevorderd worden door de pers. *De (Nieuwe) Nederlandsche jaarboeken* en de *Gazette de France* leken beiden het verspreiden van neutraal of objectief nieuws na te streven.

Deze periodieken hadden een belangrijke positie als een door de overheid geaccepteerde krant enerzijds en verspreider van objectief nieuws ('de waarheid') anderzijds. Het is dus interessant om te analyseren welk publiek deze kranten probeerden te bereiken en welke functies deze 'neutrale' periodieken uitoefenden in de aanloop naar de Patriottische en Franse Revoluties. Bovendien is het in de periode waar Habermas de opkomst van de publieke sfeer plaatst interessant om de eventuele verandering van 'neutrale' functies en doelen van periodieken te zien gedurende de revoluties. Het antwoord op deze vragen geeft inzicht hoe door de Staat geaccepteerde periodieken vorm kregen in Frankrijk en in de Republiek.

2.1 De (Nieuwe) Nederlandsche Jaarboeken (1747-1822)

De Nederlandsche Jaarboeken kwamen in een periode op waarin ze in de behoeften van de bevolking konden voorzien. Haks noemt drie trends die de opkomst van deze *Jaarboeken* bevorderden. De eerste was een stroom aan publiciteit die ontstond na de oorlogen tegen Frankrijk die een besef van eenheid in de Republiek had losgemaakt. Daarnaast werd politieke en maatschappelijke reflectie in het geschreven woord steeds populairder. Als laatste nam de vraag naar meer 'nuttige' informatie toe in plaats van uitsluitend satire.⁶⁸ De *Jaarboeken* speelden hier slim op in door maandelijks een duizend pagina's tellend nieuwsboek te publiceren dat een mengsel van de trends bood.⁶⁹

De *Jaarboeken* waren een initiatief van de boekverkoper en tevens uitgever Frans Houttuyn.⁷⁰ Omdat hij een enthousiast verlicht denker was verschilde de inhoud van de *Jaarboeken* van andere periodieken uit de tijd. De *Jaarboeken* gaven volgens Haks prioriteit aan de bevolkingstelling, de astronomie en de meteorologie. Daarnaast gaven de *Jaarboeken* - zo beweerden haar auteurs - een objectief verslag van

⁶⁸ Haks, *Journalistiek in crisistijd*, 13.

⁶⁹ *Ibidem*, 23.

⁷⁰ *Ibidem*, 29.

de binnenlandse ontwikkelingen uit alle gewesten van de Republiek. Zo behandelden ze politiek, wetenschap en sociale zaken, en was er speciale aandacht voor de staat van de koophandel.⁷¹

De *Jaarboeken* streefden duidelijke doelen na: het documenteren van de recente geschiedenis en een objectief verslag leveren van de actualiteit en ontwikkelingen per provincie. Ze gaven op basis van het nieuws voorlichtend commentaar.⁷² Zo namen ze afstand van het partijdige pamflet.⁷³ De *Jaarboeken* waren er – zo schreven haar auteurs - om een onpartijdige waarheid te verspreiden op basis van een kritische objectivering.⁷⁴ Haar functie was dus informatievoorziening.

Het brongebruik en de redactie versterkten deze objectiviteit. De waarheid en onpartijdigheid waren volgens de *Jaarboeken* gebaseerd op het gebruik van ‘authentieke stukken’ waaronder publicaties van de overheid, rekesten van burgers, ooggetuigenverslagen en incidenteel pamfletten.⁷⁵ Op deze manier schetsen ze een landelijk beeld van alle partijen. Dit beeld kwam als volledig over, omdat het de politiek van bovenaf en de burgeropinie van onderaf belichtte.

Het bepalen van onderwerpen, verzamelen van bronnen en schrijven van teksten vergde het werk van een redactie. Uit bronnen blijkt dat geschoolden, waaronder de latere rijks geschiedschrijver Martinus Stuart, bijdragen leverden aan de redactie.⁷⁶ Om de onpartijdigheid te versterken schermde de *Jaarboeken* de identiteiten van hun redacteuren echter af.⁷⁷ De *Nederlandsche Jaarboeken* claimden zo geen politiek standpunt in te nemen.

Kloek en Mijnhardt schreven dat de *Nederlandsche Jaarboeken* door het publiceren van nieuws over de Republiek als geheel het besef van een nationale eenheid zouden hebben bevorderd.⁷⁸ Het was voor iedereen nuttig om naast de maandelijks ontwikkelingen kennis te nemen van nieuwe wetten en regelementen ‘ten behoeve van het welzijn van het vaderland’.⁷⁹ Een organiserende functie van de *Jaarboeken* komt hier onverwachts naar voren. Het is merkwaardig dat een nieuwsboek dat verkondigt enkel passief de waarheid te verspreiden, toch een actieve positie inneemt door de claim om een eenheid te scheppen in de Republiek.

Niet alleen blijkt de actieve houding uit een poging om de gewesten te verenigen, maar ook zou het ‘gezonde oordeel’ van de *Jaarboeken* de ‘gezellige omgang’ van burgers van verschillende rang en vermogen moeten verbeteren.⁸⁰ De wens om de burger te veranderen is in het licht van de Nederlandse

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem, 14.

⁷³ Ibidem, 20.

⁷⁴ Kloek, Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken*, 21-24.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Haks, *Journalistiek in crisistijd*, 19.

⁷⁷ Ibidem, 27.

⁷⁸ Kloek, Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken*, 21-24.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Haks, *Journalistiek in crisistijd*, 19.

publieke sfeer en Verlichting te verklaren. Ze streefden niet alleen na om een debat te organiseren, maar ook om de deugzaamheid van de burger te bevorderen.

De publieke sfeer die de *Jaarboeken* probeerden te creëren, leek door de organiserende functie alle standen aan te spreken en op een inclusieve wijze een gemeenschappelijk ideaal van de burger over te brengen. Op het eerste gezicht leken de *Jaarboeken* zo inclusiever dan het beeld wat Habermas geeft van de achttiende-eeuwse publieke sfeer. De prijs van de *Jaarboeken* was echter erg hoog, waardoor maar een beperkt deel van de bevolking deze kon permitteren en deze inclusieve publieke sfeer geen werkelijkheid kon worden.⁸¹ Op deze manier vertonen de *Jaarboeken* enige gelijkenissen met de publieke sfeer die Habermas omschrijft, omdat deze sfeer uiteindelijk toch alleen toegankelijk was voor burgers die los van hun privébezit konden discussiëren.

Naast de functie van informatievoorziening hadden de *Jaarboeken* ook een opiniërende functie. Het was door de verlichte wens om de burger deugd toe te brengen onontkoombaar om bij tijden een mening door te laten schijnen in nieuwsartikelen. Doordat de redacteuren de bronnen zelf kozen en samenstelden naar eigen voorstelling viel de claim om onpartijdig nieuws te verspreiden steeds meer weg. Een politiek mobiliserende functie bleef uitgesloten, maar de *Jaarboeken* speelden volgens Haks wel rollen als de verspreider van verlichte opinies en als deelnemer van publieke discussies.⁸²

De *Nederlandsche Jaarboeken* maakten tot de jaren 1765 hun ambities waar en sloten nauw aan op het kader van de Nederlandse publieke sfeer. Ze waren sympathiek tegenover de burgerinvloed in het bestuur, maar waren loyaal tegenover het gezag omdat dit aansloot op de idealen van de fatsoenlijke burger.⁸³

De *Jaarboeken* vatten nieuws samen, gaven ruimte aan correspondenten voor verslag van gebeurtenissen, maar voegden eigen commentaar toe aan hun bronnen.⁸⁴ Tijdens de onrust van de laatste helft van de achttiende eeuw begonnen de *Jaarboeken* echter andere functies te vervullen.⁸⁵ Het verloop van de Engelse Zeeoorlog bespraken ze uitvoerig. De redacteuren trachtten de objectieve aanpak vast te houden door verschillende standpunten openbaar te maken, maar publiceerden nu steeds meer welke beslissingen in politieke kwesties volgens hen het beste waren. Omdat ze de kwestie zagen als een handelsprobleem dat alleen de overheid zou kunnen oplossen, namen de *Jaarboeken* indirect een staatsgezinde positie in.⁸⁶

De *Jaarboeken* brachten in de patriottentijd zoals gebruikelijk een verslag uit op basis van ooggetuigenverslagen en politieke acties. In deze periode gingen de *Jaarboeken* eveneens sterker de

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem, 26.

⁸³ Ibidem, 45.

⁸⁴ Ibidem, 67.

⁸⁵ Ibidem, 65.

⁸⁶ Ibidem.

discussie aan. Ze kozen volgens Haks vaker dan voorheen om politiek commentaar te leveren. De *Jaarboeken* respecteerden de idealen van de patriotten over burgerinspraak en vrijheid van pers, maar stonden kritisch tegenover hun latere politieke stijl. Patriottische periodieken waren een inbreuk op de door de *Jaarboeken* gewenste onpartijdigheid.⁸⁷ Het is opmerkelijk dat de *Jaarboeken* door hun uitgesproken mening tegen de partijdigheid van de patriottische pers, zelf hun objectieve en informatieve doeleinden voorbijgingen. Haks noemt het bekennen van een kleur in plaats van het innemen van een gematigd standpunt logisch, omdat de Republiek een grote politieke crisis doormaakte.⁸⁸

Zo bleken de doeleinden die de *Nederlandsche Jaarboeken* nastreefden steeds minder houdbaar. Het is interessant dat het programma enerzijds bestond uit het verspreiden van objectief nieuws, maar tegelijk een verlicht en eenheid bevorderend programma bevatte. Dit programma maakte het voor de *Jaarboeken* moeilijker om in een politiek verscheurde patriottentijd de functie van objectieve informatievoorziening te behouden. De functies van het faciliteren van een debat en het actief organiseren van de burger kregen hierdoor meer belang.

2.2 La Gazette de France (1631-1915)

De *Gazette de France* kon in de achttiende eeuw door de censuur fungeren als officiële staatskrant en zo het monopolie behouden op het verspreiden van nieuws.⁸⁹ De journalist Théophraste Renaudot richtte deze belangrijkste krant van de binnenlandse pers in 1631 op en stond onder de directe controle van kardinaal Richelieu die als eerste minister van Lodewijk XIII diende.⁹⁰ Net zoals Willem V het in de Republiek belangrijk vond dat verlichte idealen zich verspreidden ten behoeve van de stadhouder, zo vond Renaudot dit voor de vorst. De koning vond het van belang dat het 'juiste' nieuws bij het volk terechtkwam.

De censuur had een directe invloed op de scheiding van de binnenlandse en extraterritoriale pers in Frankrijk. Door een systeem van privileges en de afhankelijkheid van het koninklijke postsysteem kon deze censuur in Frankrijk beter slagen dan in de Republiek. Private ondernemers met deze privileges hielpen zo met het opbouwen van de *Gazette*. Zo kon de koning de krant overdragen aan ondernemers, en door deze controle er toch zeker van zijn dat de *Gazette* in goede handen was.⁹¹

Desondanks was de *Gazette* een van de meest succesvolle periodieken van de zeventiende en achttiende eeuw. De populariteit blijkt uit de 12260 abonnees in 1780. Engelse kranten gingen in de achttiende

⁸⁷ Ibidem, 73.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Melton, *The Rise of the Public*, 65.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Popkin, *Revolutionary News*, 17.

eeuw nooit over 4500 abonnees.⁹² De verlichte idealen schenen door in de inhoud van de *Gazette* omdat het overgrote deel van de pers literaire, filosofische en wetenschappelijke onderwerpen behandelde.⁹³

De informatie in de *Gazette* bestond in de achttiende eeuw voornamelijk uit het ceremoniële leven van de koning aan het hof.⁹⁴ De koninklijke routine en de hof ceremonies wekten de interesse van de elite in de manier waarop roddelbladen over bekende persoonlijkheden dat nu doen.⁹⁵ Hierdoor vervulde de *Gazette* de functie van het organiseren van het volk onder het gezag van de koning, dat zo kennis kon nemen van zijn leven en wetten.

De focus op het nieuws aan het hof had te maken met een beperking van een essentieel onderwerp in het binnenlands nieuws. Het was officieel verboden om de voor- en nadelen van het binnenlands beleid te bespreken.⁹⁶ Er was in de achttiende eeuw concurrentie en rivaliteit tussen ministers, maar dit bracht de *Gazette* nooit naar buiten. Ze beschreef de koninklijke autoriteit als onbetwist en absoluut.⁹⁷ De *Gazette* zette politiek als officieel en statisch neer waardoor er geen ruimte bestond voor debat. Pamfletten vulden deze ruimte in de achttiende eeuw op.⁹⁸

De *Gazette* ging dus het debat uit de weg door politieke onderwerpen te vermijden. Hierdoor hield de *Gazette* een functie van informatievoorziening op een beperkte wijze vast. De doelen waren om de Verlichting te verspreiden, om interesse in intellectuele en culturele onderwerpen te wekken en om de carrières van de auteurs en bijdragers van de Republiek der Letteren uit de Verlichting te promoten.⁹⁹

Daarnaast diende de *Gazette* als een intellectuele uitwisseling tussen staat en burger en als pleitbezorger van economische activiteiten. De *Gazette* bevatte werkadvertenties en fungeerde als een soort arbeidsbureau. Zo vertoont de *Gazette* elementen van een inclusieve publieke sfeer omdat mensen uit het hele land werk konden zoeken. Daarnaast was de *Gazette* erg goedkoop. Een extraterritoriale krant was minstens twee keer zo duur.¹⁰⁰ Dit sluit minder goed aan op Habermas' beeld van een elitaire publieke sfeer.

De *Gazette* was echter op basis van de inhoud voor een exclusiever publiek van een hogere stand bedoeld. De krant lijkt op dit punt meer elementen van de elitaire publieke sfeer van Habermas te vertonen. Journalisten speelden in op de kennis van de adel en de bourgeoisie door naar oude teksten en denkers te verwijzen en nuances en stiltes in te brengen die alleen geschoolde lezers zouden begrijpen.¹⁰¹

⁹² Ibidem.

⁹³ Melton, *The Rise of the Public*, 65.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Popkin, *Revolutionary News*, 18.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Melton, *The Rise of the Public*, 65.

⁹⁹ Popkin, *Revolutionary News*, 24.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem, 24.

Hoewel deze publieke sfeer bedoeld was voor een exclusief verlicht publiek, waren deze burgers niet vrij om te discussiëren. De koning had de directe controle en vormde in de *Gazette* de publieke sfeer zelf. De censuur bemoeilijkte het burgers om hun eigen publieke sfeer te vormen. Zo werd de elite enkel geïnformeerd, en niet aangezet tot het voeren van actie of een debat.¹⁰² Eveneens blijkt dat het nieuws niet neutraal, maar politiek gekleurd was. Door de controle van de koning sloot het nieuws enkel aan bij de denkbeelden van het hof.

De rijke persbaron, Charles-Joseph Panckoucke, nam in 1778 de *Gazette* over. Ondanks dat de *Gazette* nu in andere handen kwam, veranderde er weinig aan de inhoud tijdens de politieke onrust van de late achttiende eeuw. De krant bleef stil tijdens de Revolutie, en maakte geen melding van de bestorming van de Bastille in 1789.¹⁰³ Na de dood van Lodewijk XVI kwam de *Gazette* in handen van private ondernemers die het verspreiden van objectief nieuws opvallend genoeg voortzetten. Tijdens de onrustige periode van de revolutie plaatste de redactie het buitenlands nieuws op de voorpagina.¹⁰⁴ Hierdoor maakte de *Gazette* duidelijk dat de revolutie niet het belangrijkste nieuws van de tijd was. De populariteit van de *Gazette* begon door de opkomst van nieuwe periodieken af te nemen, maar kon wel blijven bestaan tot 1915.¹⁰⁵

2.3 Conclusie

Wanneer gekeken wordt naar de functies die de *Gazette de France* en de *Nederlandsche Jaarboeken* uitoefenden in de achttiende eeuw, leken beide periodieken aanvankelijk informatie te willen verspreiden. Beide periodieken claimden neutrale bezorgers van informatie te zijn, maar konden dit niet verwezenlijken. De *Jaarboeken* hadden een verlichte, eenheid bevorderende agenda waardoor het lastig was om niet bij tijden een mening door te laten schijnen. De *Gazette* had dit eveneens, maar stond onder de directe controle van de monarchie. Daardoor vermeerde de *Gazette* bepaalde politieke informatie die een discussie over de monarchie mogelijk zou maken.

Beide periodieken probeerden op hun manier hun publiek te organiseren. De *Jaarboeken* deden dit door informatie te bieden uit alle gewesten van de Republiek, en zo bij elke burger uit het verdeelde land deugdzaamheid en vaderlandsliefde te stimuleren. Dit was nieuw voor de tijd. De *Gazette* organiseerde het bedoelde publiek als onderdaan van de koning door enkel nieuws aan te bieden over het hof. Hiermee maakte de *Gazette* duidelijk dat enkel informatie over de vorst belangrijk was.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Ibidem.

Daarnaast publiceerden de *Jaarboeken* ook meningen en faciliteerden ze het debat. Ze claimden op een objectieve wijze een beeld van de politiek van bovenaf en de burgeropinie van onderaf te geven. Doordat ze de standpunten van alle partijen belichtten, kon de lezer een mening vormen. De *Gazette* gaf enkel eenzijdige informatie.

Als laatste bleek dat beide periodieken zich anders gedroegen toen de politieke situatie veranderde. De *Jaarboeken* verzetten zich tegen de patriotten toen de patriottische pers radicaliseerde en niet meer op een objectieve wijze functioneerde. Paradoxaal genoeg namen de *Jaarboeken* zo zelf een duidelijker standpunt in. De *Gazette* verloor steeds meer populariteit waardoor private ondernemers de krant overnamen. Hierdoor was de *Gazette* in principe vrij om politieke informatie te verspreiden, maar leek dit nog steeds te vermijden. Zo vertonen de *Jaarboeken* en de *Gazette* toch meer elementen uit de exclusieve publieke sfeer van Habermas.

Wanneer gekeken wordt naar de publieke sfeer droegen de *Jaarboeken* en de *Gazette* beide idealen uit van een inclusieve publieke sfeer. Deze werd desondanks sterk begrensd omdat de prijs van de *Jaarboeken* te hoog bleek, en de *Gazette* alleen door een intellectueel publiek gelezen kon worden. Daarnaast bestond er weinig ruimte voor al te radicale meningen. De *Jaarboeken* streefden namelijk actief een verlicht ideaal van de burger na, en binnen de *Gazette* konden geen anti-monarchale opvattingen worden geplaatst.

In de laatste helft van de achttiende eeuw ontstonden in beide landen nieuwe periodieken die voor de eerste keer op een mobilisatie van hun publiek inzetten.¹⁰⁶ In het volgende hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre de functies van *Révolutions de Paris* en de *Post van den Neder-Rhijn* als radicale periodieken onderling, en met hun ‘neutrale’ voorgangers verschillen en overeenkomsten vertoonden.

¹⁰⁶ Ibidem, 20.

Hoofdstuk 3

De functies van 'radicale' periodieken in de Republiek en Frankrijk gedurende de revoluties 1781-1794

De Verlichting was het project van de maakbaarheid van de samenleving met als belangrijkste doel het nastreven van geluk voor iedereen.¹⁰⁷ Daarmee maakte de Verlichting de burger bewust van zijn positie. Politiek en cultuur waren in de achttiende eeuw op deze manier onlosmakelijk met elkaar verbonden.¹⁰⁸ Omdat burgers nog geen ruimte hadden om politiek te bedrijven, droeg een cultureel verschijnsel vaak een politieke boodschap met zich mee. In de achttiende eeuw waren de culturele idealen van de Verlichting zo een van de vele aanleidingen tot de politieke revoluties in Frankrijk en de Republiek.¹⁰⁹

Deze revoluties waren belangrijk voor het vormen van de publieke sfeer. In de late achttiende eeuw ontstonden in de Republiek en Frankrijk periodieken met het primaire doel om tegenwicht te bieden aan het bestaande regime. Omdat de *Post van den Neder-Rhijn* en de *Révolutions de Paris* deze kritiek uitten, kunnen de periodieken als radicaal worden beschouwd. In dit hoofdstuk wordt een antwoord gezocht op de vraag hoe de functies van radicalere periodieken in Nederland en Frankrijk tijdens de revoluties in deze landen te verklaren zijn. Zo wordt gezocht naar de overeenkomsten en verschillen ten opzichte van hun 'neutrale' voorgangers, en in hoeverre deze onderling overeenkomsten en verschillen vertoonden.

3.1 De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787)

De *Post van den Neder-Rhijn* was een van de belangrijkste periodieken uit de patriottentijd. De opkomst en de functies van de *Post* worden daarom beter begrepen in het licht van de patriottische idealen. Volgens Van Sas kunnen de gebeurtenissen tijdens de patriottentijd worden gezien als de uitvinding van de moderne politiek. De begrippen macht, medezeggenschap en morele herbewapening vatten volgens hem de patriottische doelstellingen het beste samen.¹¹⁰ De Vierde Engelse Zeeoorlog leidde bij een aantal ontwikkelde burgers en regenten tot een scherpe kritiek op Willem V. Ze zagen hem niet meer als rechtmatige stadhouder en er ontstond een open veld voor een nieuwe politieke constructie op basis van een grondwettig herstel.¹¹¹ Daarbij kon door een morele herbewapening op basis van de idealen uit de Verlichting een betere samenleving gerealiseerd worden.

¹⁰⁷ Van Sas, *De Metamorfose* 147.

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, 176-77.

¹¹¹ Van Wissing, *Stooschriften*, 232.

De journalist, dichter en tevens actief patriot Pieter 't Hoen was met velen ontevreden over stadhouder Willem V. In 1781 begon hij daarom enkele weken na het uitbreken van de Engelse Zeeoorlog met de publicatie van de *Post*.¹¹² Deze werd uitgegeven in Utrecht door G.T. van Paddenburg en Zoon en was meteen een doorslaand succes.¹¹³ Van Wissing verklaart het succes door het tijdstip van verschijnen, die volgens hem commercieel gezien goed gekozen was.¹¹⁴ De oplage zou tot het maximale van die tijd lopen en veel andere patriottische periodieken ontstonden later naar het voorbeeld van de *Post*.

De *Post* speelde een grote rol in het verbreiden en het vormen van de patriottische ideologie.¹¹⁵ Dit kwam door de inhoud, maar ook door de werkwijze van de redactie. Deze droeg op een gematigde toon standpunten uit, en plaatste ingezonden stukken van burgers zodat vele meningen werden vertegenwoordigd.¹¹⁶ De redactie was net zoals de *Jaarboeken* anoniem, op 't Hoen als eigenaar na.¹¹⁷ De anonimiteit was niet ingesteld om de doeleinden van het blad te versterken zoals de *Jaarboeken* dat deden, maar enkel om geldboetes, gevangenisstraf of verbanning te vermijden.¹¹⁸

Het accent van de *Post* lag aanvankelijk op de buitenlandse politiek. Toen de patriottische revolutie op gang kwam begon de belangstelling geleidelijk te verschuiven naar binnenlandse zaken. Zo werd het vraagstuk van het verval van de Republiek met morele, economische en later politieke termen aangepakt.¹¹⁹ Het machtsverval van de Republiek zou bijvoorbeeld te wijten zijn aan het verval van Nederlandse zeden, dat door het bijleren van burgerlijke deugd verholpen konden worden.¹²⁰

De *Post* vertolkte als spectator het geluid van 'de patriottische politieke natie'. Zo oefende het blad een informatieve functie uit. Door middel van vraag en antwoord gaf de redactie op basis van de ingezonden brieven een beschouwend oordeel. Het doel was om zo de stem van de politiek bewuste burger te vertegenwoordigen. Hiermee werd het blad een communicatiemiddel tussen de redacteur en de lezer.¹²¹ De *Post* gaf informatie, maar haalde deze ook uit de burger. De redactie stelde bijvoorbeeld vragen over de burgerlijke vrijheid aan de lezer, en vormde dit later om tot een eigen ontwerp van een kiesstelsel.¹²²

Als spectator trad de *Post* in de traditie van de Nederlandse Verlichting. Ze schreef voor hoe de lezer zich als een beschaafd burger diende te gedragen. Zo benadrukte het blad wekelijks de culturele

¹¹² Van Sas, *De Metamorfose*, 195.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Van Wissing, *Stoekschriften*, 232.

¹¹⁵ Van Sas, *De Metamorfose*, 76.

¹¹⁶ Van Wissing, *Stoekschriften*, 232.

¹¹⁷ P.J.H.M. Theeuwen, *Pieter 't Hoen en De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787): een bijdrage tot kennis van de Nederlandse geschiedenis in het laatste kwart van de achttiende eeuw* (Hilversum, 2002) 116.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Van Sas, *De Metamorfose*, 196.

¹²² Ibidem, 237.

emancipatie van de Nederlandse burger.¹²³ Net als in de *Jaarboeken* komt hier de actieve houding uit de Nederlandse Verlichting terug om de burger te veranderen.

Niet alleen wisselde de *Post* informatie uit, maar ook oefende de krant volgens Theeuwen een functie uit als discussieforum. Politieke zaken werden ter discussie gesteld zoals de defensie van de staat en de participatie van de burger.¹²⁴ Meer dan in de *Jaarboeken* kon er tussen correspondenten die voor de *Post* schreven een politieke discussie worden gevoerd op basis van verlichte principes, waar de scheiding der machten en de volkssoevereiniteit bepalend waren. Het debat leidde vaak tot de stelling dat politiek bedrijven niet het alleenrecht was van een kleine elite.¹²⁵

Er werden in de *Post* meerdere meningen verkondigd die tegenstrijdig konden zijn. Natuurlijk was de *Post* niet ontvankelijk voor alle meningen, want Oranjegezinde meningen ging ze uit de weg. De *Post* bemoeide zich wel met de gehele politiek door verlichte principes te legitimeren ten behoeve van de burgerinspraak. Deze bemoeienis komt goed naar voren wanneer de *Post* zich in de jaren 1780 letterlijk ging mengen met de politiek door een journalistieke zoektocht naar bondgenoten te starten die de patriottische revolutie zouden ondersteunen.¹²⁶

De *Post* had volgens Van Sas een rol die veel verder ging dan het vormen van een publieke opinie. De *Post* had net zoals de *Jaarboeken* een belangrijke samenbindende functie die tot stand kwam via het faciliteren van een debat. Voor beiden was het nationalisme en het daarmee verbonden vaderland het belangrijkste. Maar de periodieken verschilden wezenlijk van karakter. Omdat de *Post* een patriottische periodiek was, droeg het blad sterkere een mening uit. De *Jaarboeken* namen voorzichtig een staatsgezinde positie in die door de patriotten niet werd geaccepteerd. De auteurs van de *Post* verwierpen de neutrale opstelling van de *Jaarboeken* omdat ze Willem V niet meer erkenden als rechtmatige stadhouder.¹²⁷ De *Post* sprak alle Nederlanders aan om de macht van de stadhouder in te perken.¹²⁸ Door de verbrokkelde structuur van de Republiek moest het blad de patriotten wel als een geheel aanspreken om een verandering te kunnen bewerkstelligen.¹²⁹

De samenbindende functie ontwikkelde zich tot een politiek mobiliserende functie. Toen het gerucht rondging dat de Engelsen tijdens de oorlog op Nederlandse bodem waren gekomen, werd het vraagstuk van burgerwapening weer actueel.¹³⁰ 't Hoen was er van overtuigd dat de burger moreel verplicht was om gewapend bij te dragen aan de verdediging van de natie. De wapening werd in het licht van het verlichte principe van volkssoevereiniteit gelegitimeerd als een vanzelfsprekend criterium voor het

¹²³ Ibidem, 195.

¹²⁴ Theeuwen, *Pieter 't Hoen en De Post*, 141

¹²⁵ Van Wissing, *Stooschriften*, 230.

¹²⁶ Theeuwen, *Pieter 't Hoen en De Post*, 141.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Van Wissing, *Stooschriften*, 210.

¹²⁹ Van Sas, *De Metamorfose*, 198-99.

¹³⁰ Theeuwen, *Pieter 't Hoen en De Post*, 141.

burgerschap.¹³¹ Het feit dat de *Post* vrijkorpsen legitimeerde maakte de krant als patriottische periodiek radicaal.

De Pruisische ingreep in 1787 leidde ertoe dat 't Hoen naar het buitenland vluchtte en de publicatie van de *Post* tijdelijk stil kwam te staan. Deze *Post* kon nooit verder gaan dan het voorstel tot verbetering van het staatsbestel. Tijdens de Bataafse Revolutie van 1795 kwam 't Hoen terug en startte hij de publicatie van de *Nieuwe Post van den Neder-Rhijn* tot en met december 1799, na de Franse inval van Napoleon.¹³² De *Post* kende daarom een korte levensduur.

3.2 Les Révolutions de Paris (1789-1794)

De Franse Revolutie is voor velen een welbekend fenomeen. De verlichte woorden vrijheid, gelijkheid en broederschap klinken nog steeds door in de Franse samenleving. Een belangrijke oorzaak voor de revolutie was volgens velen van economische aard. Doordat de schulden van de koning zo hoog opliepen en de adel en de kerk vrijwel geen belasting betaalden kon de koning niet anders dan de Staten-Generaal bijeenroepen.¹³³ De koning vroeg voor het eerst sinds 1614 weer om de klachten en grieven van de bevolking. Het was nieuw dat veel trouwe onderdanen ineens een mogelijkheid kregen om invloed uit te oefenen op het landsbestuur.¹³⁴

Volgens Keith Baker was dit precies de nieuwe burgerlijke politieke ruimte waarin een revolutie denkbaar was.¹³⁵ Ook hier kregen de culturele uitingen van burgers een politieke lading. Omdat de koning na het bijeenroepen van de Staten-Generaal in 1788 de publieke opinie moest accepteren naast zijn eigen autoriteit, werd het oude regime doorbroken en konden burgers zich voor het eerst publiekelijk uiten.¹³⁶ Zo speelde de publieke ruimte een grote rol in het vormen van het revolutionaire bewustzijn.

De eerder genoemde explosie van pamfletten en periodieken die hieruit volgde, werd versterkt door het afschaffen van het privilegesysteem in Frankrijk.¹³⁷ Er was nu geen wet meer die het drukken van een krant reguleerde. Twee dagen voor de bestorming van de Bastille (12 juli 1789) begon de *Révolutions de Paris* als een geïmproviseerd pamflet om de crisis bij de Bastille te beschrijven.¹³⁸ Ze gaf een haastige samenvatting van de gebeurtenissen van 14 juli. Vanwege de immense populariteit besloten de uitgever

¹³¹ Ibidem, 226.

¹³² Van Wissing, *Stoekschriften*, 241.

¹³³ B. Verheijen, *Geschiedenis onder de Guillotine, twee eeuwen geschiedschrijving van de Franse Revolutie* (Nijmegen, 2013) 24-26.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Baker, *The French Revolution*, 224.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Popkin, *Revolutionary News*, 72-73.

¹³⁸ Ibidem, 32.

en auteur om van de *Révolutions* een periodiek te maken. Zo werd de krant een van de meest invloedrijke periodieken van de Franse Revolutie.¹³⁹

De advocaat en journalist Élysée Loustallot werd hoofdredacteur van de *Révolutions* en vormde samen met een aantal revolutionaire politici de redactie. De radicale boekhandelaar Louis Marie Prudhomme besloot om de krant uit te geven.¹⁴⁰ Voor de eerste keer konden de namen van de redacteuren en uitgevers bekend worden, omdat een vervolging niet meer mogelijk was. Politici kozen de weg van de pers om hun meningen te uiten en bij te dragen aan de revolutionaire publieke sfeer.

Elke zondag kwam een editie uit waarin de *Révolutions* de mensenrechten en persvrijheid verdedigde en de ellende van het volk aan de kaak stelde.¹⁴¹ De krant was pro-revolutionair, maar representeerde eveneens een verscheidenheid aan meningen in de politieke analyses. Veel lezers stuurden spotprenten in die door de redacteuren later werden toegevoegd aan een passend verhaal.¹⁴² Omdat het ingenomen standpunt niet erg radicaal was en niet elke burger kon lezen, kon de *Révolutions* een breder publiek aanspreken en ontvankelijk zijn voor initiatieven die niet alleen van de elite kwamen. Vanwege de ontvankelijkheid voor burgerlijke input vertoont de krant elementen van een inclusieve publieke sfeer. Hier zaten grenzen aan, omdat de redactie een selectie maakte van de prenten en ze daardoor alleen pro-revolutionaire initiatieven publiceerde.

De *Révolutions* werd opgericht met het voornaamste doel om de gebeurtenissen van de revolutie te rapporteren.¹⁴³ De krant nam de rol aan van de stem van de revolutie en had een informatieve functie om de revolutionaire burger op de hoogte te houden van de ontwikkelingen. Dit werd gedaan door de relatie weer te geven tussen het verleden en het ontstaan van de revolutie.¹⁴⁴ Hiermee werd voor de eerste keer in tegenstelling tot de *Gazette* politieke informatie aangeboden.

Al snel werd de krant het symbool voor de Franse Revolutie. Ze zagen de bestorming van de Bastille als een nieuw begin na het Ancien Régime.¹⁴⁵ De taak van de revolutionairen die de Bastille hadden ingenomen was om de Franse vlag te grijpen en hiervan een symbool te maken. Het valt op dat de auteurs van de *Révolutions*, net zoals de *Post*, niet de gehele staat verwierpen. Onder de bestaande vlag kon op basis van een grondwettig herstel een nieuwe legitieme staat ontstaan.

Als stem van de revolutie organiseerde de *Révolutions* haar lezers door ze te proberen om te vormen naar revolutionaire burgers.¹⁴⁶ Met de leus aan het begin van elke editie: ‘Les grands ne nous paraissent grands que parce que nous sommes à genoux. Levons-nous!’ ofwel: De volwassenen lijken alleen groot

¹³⁹ H.J. Lüsebrink, J.D. Popkin, *Enlightenment, Revolution and the Periodical Press* (Oxford, 2004) 127.

¹⁴⁰ Popkin, *Revolutionary News*, 72-73.

¹⁴¹ Popkin, *Revolutionary News*, 102.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ J.R. Censer, *Prelude to Power: The Parisian Radical Press, 1789-1791* (1976) 145.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Ibidem.

omdat we op onze knieën zitten. Laten we opstaan!’ had de krant een mobiliserende functie.¹⁴⁷ De *Révolutions* riep haar burgers op om op te staan en hun eigen lot te bepalen. Het doel was om hiermee participatief burgerschap te bereiken. De insteek van de *Révolutions* verschilt hier al erg van de *Gazette*. De *Révolutions* vroeg haar lezers om actief te participeren en mee te denken over de revolutie. In plaats van het enkel verkondigen van de ‘juiste’ mening naar het voorbeeld van de *Gazette*, betrok de *Révolutions* actief haar burgers en werd zo een onderdeel van de burgerlijke sfeer, in plaats van erboven te staan. Ook hier was net zoals de *Post* de *Révolutions* echter enkel ontvankelijk voor pro-revolutionaire meningen, waardoor er grenzen bestonden aan de participatie.

Daarnaast legitimeerde de *Révolutions* net zoals de *Post* burgerwapening op basis van het verlichte principe van volksovereiniteit. De *Révolutions* bestempelde burgers als aanvallers ten behoeve van het vaderland.¹⁴⁸ Hier komen de gelijkenissen van de revolutionaire kranten naar voren. Bovendien werd de burger neergezet als een actief persoon, die voor de eerste keer een verandering in de politiek kon realiseren.

Andere verlichte idealen van de revolutionairen blijken uit de beschrijving van de bestorming van de Bastille van de *Révolutions*. De bevrijding van de gevangenen in de Bastille werd gezien als het ultieme goed.¹⁴⁹ Vrijheid was het belangrijkste wat nagestreefd moest worden en was ‘verheven en heilig’.¹⁵⁰ Verlichte idealen werden ingezet om de positie van de burger te versterken en te legitimeren. Zo werden de revolutionaire idealen gebaseerd op ideeën uit de Verlichting ten behoeve van alle burgers.

De *Révolutions de Paris* heeft het in tegenstelling tot voorgaande periodieken maar vier jaar volgehouden. In 1790 overleed Loustallot en werd de krant overgenomen door andere redacteurs. Deze stopten met de publicatie toen de terreur verergerde en de revolutie andere vormen aannam.¹⁵¹

3.3 Conclusie

Al met al bleek in dit hoofdstuk dat ‘radicale’ periodieken in de achttiende eeuw meer in dienst stonden van de burger en hiermee samenwerkten. Het grote verschil met de *Jaarboeken* en de *Gazette* is dat vaker dan voorheen de kranten elementen van de democratische publieke sfeer vertoonden. Het is interessant om te zien dat radicalere periodieken toch openstonden voor een discussie. In dit hoofdstuk waren meer parallellen tussen de *Post* en de *Révolutions* te herkennen. Beide periodieken waren opgericht vanuit een informatieve functie om de ontwikkelingen van de revoluties te beschrijven. Ze

¹⁴⁷ Popkin, *Revolutionary News*, 5.

¹⁴⁸ W.H. Sewell Jr. ‘Historical events as transformations of structures: inventing revolution at the Bastille’, *Theory and Society* 25:06 (1996) 849.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem, 863.

¹⁵¹ Popkin, *Revolutionary News*, 147.

droegen hier echter in tegenstelling tot hun neutrale voorgangers een sterkere mening uit. De *Post* was meer ontvankelijk voor het faciliteren van een debat dan de *Révolutions* vanwege hun openstelling voor brieven van correspondenten. De *Révolutions* stond alleen open voor burgerinitiatieven op basis van ingezonden spotprenten.

Er hangt echter een beperking aan deze democratische doelstelling. Omdat deze radicalere periodieken niet meer enkel op het objectief informeren van de burger inzetten, leidde dit tot een sterke meningsvormende functie. Er werd wel een debat gefaciliteerd door de periodieken, maar hier zaten sterke grenzen aan. Revolutionaire periodieken zoals de *Post* en de *Révolutions* leken namelijk geen antirevolutionaire en organistische meningen op te nemen in hun publicaties. Zo leidde een verhitte discussie tot meer grenzen en een meer politiek gekleurde krant als onderdeel van de publieke sfeer.

Net zoals de *Jaarboeken* en de *Gazette* werden de lezers georganiseerd ten behoeve van het vaderland. Deze functie werd sterker bij de radicalere periodieken. Wat opvalt is dat de *Post* en de *Révolutions* het bestaande regime in het vaderland verwierpen, maar dit wel moest gebeuren in de bestaande staat. Bij beide periodieken groeide de actieve organiserende functie uit tot een mobiliserende functie. Het valt op dat beide periodieken burgerwapening legitimeren op basis van het verlichte principe van volkssoevereiniteit. Het is daarom verklaarbaar dat deze omgang met de Verlichting door Van Sas wordt gezien als de uitvinding van de moderne politiek. Op basis van wetenschappelijke ideeën worden acties gelegitimeerd. Deze trend zou in latere eeuwen nog vaker terugkomen.

Conclusie

In de achttiende eeuw konden periodieken hun eigen publieke sfeer vormen. De hoofdvraag die in dit onderzoek centraal stond was wat de verschillen en overeenkomsten tussen de functies van periodieken waren in de publieke sferen in Nederland en Frankrijk voor en tijdens de achttiende-eeuwse revoluties, en hoe deze te verklaren waren. Er is gepoogd een nieuw licht te werpen op de verschillende vormen en structuren van de publieke sferen van de Republiek en Frankrijk in de achttiende eeuw. Dit werd gedaan op basis van het debat tussen Habermas en zijn tegenstanders. Habermas zag de publieke sfeer als de opkomst van de verlichte, discussiërende burger. Deze gegoede burger zou los van zijn particuliere positie zoeken naar consensus over het algemene welzijn. Dit uitte zich in discussies in salons, genootschappen en door ideeën hierover te verspreiden in periodieken.

Het grote discussiepunt in dit debat is dat volgens Habermas' critici, waaronder Fraser, Tilly en Darnton, dit beeld van de publieke sfeer te veel uitgaat van enkel een elite. Ook lagere sociale lagen van de samenleving droegen volgens deze critici bij aan de publieke sfeer, en politiek conflict hierin zou bijdragen aan de democratie.

Op basis van de functies van periodieken is gekeken naar het beoogde publiek en de functies van periodieken in de publieke sferen van Nederland en Frankrijk in de achttiende eeuw. Voor welk publiek waren de periodieken bedoeld en op welke manieren konden de functies van periodieken invloed uitoefenen op de exclusiviteit van de publieke sfeer? Stonden periodieken open voor input van burgers, of droegen ze zelf een standpunt uit?

In dit onderzoek is gepoogd een nieuwe transnationale vergelijking te maken op basis van bestaande historiografie. Vanwege de beperkte ruimte is een voorselectie gemaakt van twee types periodieken in twee landen: zogenaamd objectief en neutraal, en meer politiek gekleurd en 'radicaal'. Zo is voor het eerst een vergelijkende analyse gemaakt van de functies van periodieken in de Nederlandse en Franse publieke sferen in de achttiende eeuw, in de aanloop naar en tijdens de revoluties. Er zijn tussen de vier bestudeerde periodieken verschillen, maar ook veel overeenkomsten gebleken. Deze waren door middel van de volgende factoren te verklaren.

Ten eerste creëerden de politieke contexten van Frankrijk en de Republiek verschillen. In de Republiek was de macht verdeeld. De politieke onrust van de achttiende eeuw leidde tot veel ontevredenheid onder burgers en regenten. Dit wakkerde een politiek bewustzijn aan waar de *Jaarboeken* op in konden springen. Op deze manier voorzagen de *Jaarboeken* hun lezers van pluriforme informatie, ook over de binnenlandse en buitenlandse politiek. Door het gebruik van diverse bronnen en het faciliteren van meningen claimden ze zo een compleet beeld te geven van de periodieke ontwikkelingen. Door het aanbieden van informatie en de claim zelf geen mening te vormen poogden ze objectief te blijven. De

macht in Frankrijk was daarentegen centralistisch en lag bij de absolute vorst. De *Gazette* diende door de goed gecontroleerde censuur als een orgaan van dit absolute regime. Omdat de *Gazette* enkel het nieuws aanbood die de vorst goedkeurde, werd informatie die zijn regime betwistte niet gepubliceerd. Dit leidde in tegenstelling tot de *Jaarboeken* tot het vermijden van politiek nieuws in de *Gazette*. Zo claimde de *Gazette* net zoals de *Jaarboeken* objectief te zijn, maar zijn door het vermijden van politieke informatie de verschillen tussen de *Jaarboeken* en de *Gazette* te verklaren.

De verlichte cultuur droeg echter bij aan de overeenkomsten tussen de periodieken. De types periodieken zetten de idealen uit de Verlichting op eenzelfde manier in. Bij de neutrale periodieken leidde de verlichte cultuur tot een vormingspoging van lezers naar een deugdzaam, verlicht (in de Republiek ook een vaderlandslievend) publiek. Ook de functie van informatievoorziening ging zo gepaard met een zekere vorming van een verlicht publiek en leidde tot een organiserende functie. Beide periodieken claimden daarnaast op een inclusieve wijze een groot deel van de burgers te betrekken. Maar waar deze publieke sfeer die de periodieken probeerden te creëren op het eerste gezicht inclusief leek, was dit in de praktijk minder waar. De *Jaarboeken* bleken te duur voor een publiek dat niet elitair was, en de *Gazette* richtte zich door haar taalgebruik en intellectuele onderwerpen eveneens op een elitair publiek. Dit lijkt zo Habermas' beeld van de achttiende-eeuwse publieke sfeer te bevestigen.

In beide landen zorgde het uitbreken van de politieke onrust voor een lastige positie van neutrale periodieken. De informatie voorziende functie van beide periodieken kwam onder druk te staan. De nieuwe politieke context van revoluties maakte het vooral voor de *Jaarboeken* lastig om de neutrale en onpartijdige positie vast te houden en zo werden ze in een gekleurde rol gedwongen. Toen de patriotten steeds meer radicaliseerden begonnen de *Jaarboeken* een standpunt in te nemen tegen hun werkwijze in de pers waardoor dit zelfs uitmondde tot een staatsgezinde positie. De *Gazette* werd tijdens de revolutie overgenomen door private ondernemers die zich vooral richtten op het buitenlands nieuws. Nog steeds vermeed de krant de binnenlandse politiek, zelfs ten tijde van de revolutie. Zo kon de *Gazette* de functie van informatievoorziening wel behouden, maar verloor ze haar dominante positie als staatkrant ten opzichte van revolutionaire periodieken.

Tussen politiek gekleurde en radicale periodieken die in de nieuwe politieke context opkwamen van beide landen bestonden grote overeenkomsten. De *Post* en de *Révolutions* waren opgericht vanuit een informatieve functie om de ontwikkelingen van de revoluties te beschrijven. Vanuit een sterke kritiek op het bestaande regime poogden beide periodieken naast het faciliteren van een debat in tegenstelling tot hun neutrale voorgangers hun lezers te organiseren in een nieuwe staat. Deze organiserende functie leidde al snel tot een mobiliserende functie waarin de redacteurs hun lezers opriepen om zichzelf te bewapenen. Ze legitimeerden dit op basis van het verlichte principe van volksoevereiniteit.

Deze conflictgerichte periodieken mikten net zoals de *Jaarboeken* en de *Gazette* op een inclusiever publiek. Voor het eerst stonden echter in tegenstelling tot neutrale periodieken de *Post* en de *Révolutions*

open voor burgerinitiatieven. Er werden nu ingestuurde brieven en spotprenten van burgers gepubliceerd. Dit duidt op het beeld van Habermas' critici: de elitaire publieke sfeer werd opengebrouwen doordat ook minder elitaire groepen nu gingen participeren in de publieke sfeer. Juist het politiek conflict zorgde voor democratisering. Tegelijkertijd was de reikwijdte voor politieke meningsvorming niet onbeperkt. Antirevolutionaire of Oranjegezinde meningen kwamen in radicale periodieken niet aan bod. Op deze manier zaten ook aan deze gecreëerde publieke sferen grenzen omdat deze periodieken een politieke kleur kregen.

Al met al lijkt Habermas' beeld vooral op te gaan voor de prerevolutionaire fase. De paradox voor deze fase was het uitdragen van idealen van inclusiviteit maar zich hierin toch exclusief op te stellen. Vanwege de beperkte toegang voor een sub-elite van verlicht opgeleide burgers die los van hun private bezit konden discussiëren lijken de neutrale periodieken elementen te vertonen van Habermas' publieke sfeer. Deze sfeer werd opengebrouwen en democratischer toen de revoluties op gang kwamen. Voor het eerst stonden radicale periodieken open voor burgerinitiatieven. Deze sfeer was door het publiceren van de burgeropinie wel meer conflict zoekend, maar niet deliberatief zoals de publieke sfeer van Habermas verkondigt.

In dit onderzoek zijn slechts vier periodieken bestudeerd. Op deze manier is er een voorselectie gemaakt en zo geen representatief beeld geschetst van de periodieken in de achttiende-eeuwse publieke sferen. Er waren in de achttiende eeuw veel meer periodieken te analyseren. Dit onderzoek geeft daarom vanwege de beperkte ruimte slechts een beeld, maar wel een divers beeld.

Omdat nog niet eerder de bestaande historiografie in een overkoepelend kader was geplaatst levert dit onderzoek een nieuwe aanzet tot verder onderzoek naar de functies van periodieken in de achttiende eeuw. Grensoverschrijdend onderzoek laat overeenkomsten en verschillen tussen casussen in verschillende landen zien. Zo heeft dit onderzoek eveneens een bijdrage geleverd aan het debat over de publieke sfeer in de achttiende eeuw. Vervolgonderzoek zou dit vaker moeten doen. Daarbij heeft dit onderzoek laten zien dat het gebruik van bestaande historiografie zich hier goed voor verleent. Dit zou ook voor het onderzoek in de negentiende en twintigste eeuw kunnen, bijvoorbeeld in het onderzoek naar natievorming in de publieke sfeer. De media speelden in deze periode nog steeds een grote rol in het politieke bewustzijn van de burger. De vraag blijft echter nog steeds hoe ver de macht van de media mag gaan.

Bronvermelding

Literatuur

Allen, B., 'The Spiral of Silence & Institutional Design: Tocqueville's Analysis of Public Opinion & Democracy' in: *Polity* (1991) 171-188.

Baartmans, J.M., *Hollandse wijsgeren in Brabant en Vlaanderen: geschriften van Noord-Nederlandse Patriotten in de Oostenrijkse Nederlanden, 1787-1792* (Nijmegen, 2001).

Baker, K.M. e.a. ed., *The French revolution and the creation of modern political culture* (3 delen. Oxford ea. 1987-1989).

Baker, K.M., *Inventing the French Revolution* (Cambridge, 2001).

Bell, D.A., 'The 'Public Sphere', the State, and the World of Law in Eighteenth-Century France, in: *French Historical Studies* (1992) 912-934.

Bernstein, R.J., 'The Normative Core of the Public Sphere' in: *Political Theory* (2012) 767-778.

Blom, J.C.H., Lamberts, E. eds., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Rijswijk, 2014).

Bots, J. en W.W. Mijnhardt eds., *De droom van de revolutie: nieuwe benaderingen van het patriottisme* (Amsterdam, 1988).

Brake, te, W.P. 1985, 'Popular Politics and the Dutch Patriot Revolution', in: *Theory and Society* (1985) 199-222.

Brown, G.S., 'Reconsidering the Censorship of writers in Eighteenth-century France: Civility, State Power, and the Public Theater in the Enlightenment' in: *The Journal of Modern History* (2003) 235-268.

Browne, H., *Public Sphere*. (Cork, 2018).

Censer, J.R., *Prelude to Power: The Parisian Radical Press, 1789-1792* (Baltimore, 1976).

Chisick, H., 'Public Opinion and Political Culture in France during the second half of the Eighteenth Century', in: *The English Historical Review* (2002) 48-77.

Clemens, E.S., 'Democratization and Discourse: The Public Sphere and Comparative Historical Research' in: *Social Science History* (Cambridge, 2010) 373-381.

- Darnton, R., Roche, D., *Revolution in Print: the press in France, 1775-1800* (Berkeley, 1989).
- Darnton, R., *The literary underground of the old regime* (Cambridge, MA, 1982).
- Feyel, G., 'Presse et publicité en France (XVIIIe et XIXe siècles)' in: *Revue Historique* (Parijs, 2003) 837-868.
- Fort, B., Popkin, J.D., *the mémoires secrets and the culture of publicity in eighteenth-century France* (Voltaire Foundation, 1998).
- Fraser, N. 'Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy' in: Craig Calhoun (ed.) *Habermas and the Public Sphere* (Cambridge, MA, 1992) 109-42.
- Grijzenhout, F., W.W. Mijnhardt en N.C.F. van Sas eds., *Voor vaderland en vrijheid. De revolutie van de patriotten.* (Amsterdam, 1987).
- Habermas, J., *The Structural Transformation of the Public Sphere* (Frankfurt am Main, 1995).
- Haks, D., *Journalistiek in crisistijd: De (nieuwe) Nederlandsche Jaarboeken 1747-1822* (Hilversum, 2017).
- Hale, M.R., 'On Their Tiptoes: Political Time Newspapers during the Advent of the Radicalized French Revolution, circa 1792-1793, in: *Journal of the Early Republic* (2009) 191-218.
- Hartmans, R., 'De ongewenste Franse Revolutie', in: *Historisch Nieuwsblad* (2015).
- Janse, M., 'Towards a History of Civil Society', in: *De Moderne Tijd* (2004) 104-121.
- Johannes, J., *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland 1770-1830* (Den Haag 1995).
- Jourdan, A., 'The Netherlands in the constellation of the eighteenth-century Western revolutions' in: *European Review of History* (2011) 199-224.
- Kittler, J., 'The Enlightenment and the Bourgeois Public Sphere (through the eyes of a London Merchant-Writer)' in: *The International Encyclopedia of Media Studies* (2013) 1-18.
- Klein, S.R.E., *Patriots republikenisme. Politieke cultuur in Nederland (1766-1787)* (Amsterdam 1995).
- Kleingeld, P., *Wereldburgers in eigen land: over kosmopolitisme en patriottisme* (Leiden, 2005).
- Kloek, J.J. en Mijnhardt, W. *1800. Blauwdrukken voor een samenleving* (Den Haag, 2001).

- Koller, A., 'The Public Sphere and Comparative Historical Research: an Introduction' in: *Social Science History* (2010) 261-290.
- Lasser, C., 'Beyond Separate Spheres: The Power of Public Opinion' in: *Journal of the Early Republic* (2001) 115-123.
- Lüsebrink, H.J., Popkin, J.D., *Enlightenment, Revolution and the Periodical Press* (Oxford, 2004).
- Margerison, K., *Pamphlets & public opinion: the campaign for a union of orders in the early French Revolution* (West Lafayette, 1998).
- Mah, H., 'Phantasies of the Public Sphere: Rethinking the Habermas of Historians' in: *The Journal of Modern History* (2000) 153-182.
- McKee, A., *The public sphere: an introduction* (2005).
- Melton, van Horn, J. *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (Cambridge, MA, 2001).
- Nathans, B., 'Habermas's 'Public Sphere' in the Era of the French Revolution' in: *French Historical Studies* (1990) 620-644.
- Palmer, R.R., *The age of the democratic revolution: a political history of Europe and America 1760-1800* (Princeton, 1959).
- Plenel, E., 'La presse, miroir d'une société', in: *Cités* (2013) 168-173.
- Popkin, J.D., 'The Press and the French Revolution after Two Hundred Years, in: *French Historical Studies* (1990) 664-683.
- Popkin, J.D., *Revolutionary News: the press in France, 1789-1799* (Duke, 1990).
- Popkin, J.D., *Media and revolution: comparative perspectives* (Kentucky, 2015).
- Popkin, J.D., *La Presse de La Révolution: journaux et journalistes (1789-1799)* (Parijs, 2011).
- Popkin, J.D., *News and Politics in the Age of Revolution: Jean Luzac's 'Gazette de Leyde'* (Cornell, 1989).
- Popkin, J.D. 1995, 'Dutch Patriots, French Journalists, and Declarations of Rights: The Leidse Ontwerp of 1785 and its Diffusion in France', in: *The Historical Journal* (2009) 553-565.
- Sas, van, N.C.F., *De Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Utrecht, 2004).

Sassen, L.F.M., *Over twee patriotse tijdschriften: denkbeelden en rol in de Rotterdamse patriottenbeweging 1785-1787* (1985).

Sewell, W.H. Jr., 'Historical events as transformations of structures: inventing revolution at the Bastille' in: *Theory and Society* (1996).

Tilly, C. *Popular Contention in Great Britain, 1758-1834* (Cambridge, MA, 1995).

Theeuwen, P.J.H.M., *Pieter 't Hoen en De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787): een bijdrage tot kennis van de Nederlandse geschiedenis in het laatste kwart van de achttiende eeuw* (Hilversum, 2002).

Verheijen, B., *Geschiedenis onder de Guillotine: twee eeuwen geschiedschrijving van de Franse Revolutie* (Nijmegen, 2013).

Vree, van, F., *De politiek van de openbaarheid: journalistiek en publieke sfeer* (Groningen, 2000).

Wissing, P.W. van (red). *Stookschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen, 2008).

Wissing, P.W. van, *Stokebrand Janus 1787: opkomst en ondergang van een achttiende-eeuws satirisch politiek-literair weekblad* (Nijmegen, 2003).

Zarka, Y.C., 'Démocratie et pouvoir médiatique' in: *Cités* (2002) 119-129.

Zangkundig Weekblad voor Geestelyke Liederen (Amsterdam, 1780).